

УДК 398(=162.1)(092)+001.32(477)]“19/20”

Л. К. Вахніна

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА КШИЖАНОВСЬКОГО І ГЕЛЕНИ КАПЕЛУСЬ У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВЗАЄМИН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено висвітленню засад фольклористичної школи польських фольклористів Юліана Кшижановського та Гелени Капелусь, а також аналізу їх ролі в становленні й розвитку післявоєнної фольклористики в Польщі. Здійснено акцент на їх наукових зв'язках з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Ключові слова: фольклор, фольклористика, історія, пограниччя, зв'язки, Польща, Україна.

Статья посвящена основам фольклористической школы польских фольклористов Юлиана Кшижановского и Гелены Капелусь, а также анализу их роли в становлении и развитии послевоенной фольклористики в Польше. Сделан акцент на их научных связях с Институтом искусствознания, фольклористики и этнологии им. М. Ф. Рильского НАН Украины.

Ключевые слова: фольклор, фольклористика, история, рубеж, связи, Польша, Украина.

The article deals with the presentation of principles of the folkloristic school of Polish folklore students Julian Krzyżanowski and Helena Kapelusz, as well as with analysing their role in the formation and development of post-World War II folklore studies in Poland. The attention is also paid to scientific relations between the Institute of Literary Criticism of the Academy of Sciences of Poland and the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: folklore, folklore studies, history, borderland, relations, Poland, Ukraine.

Розвиток славістичної фольклористики та українсько-польських фольклористичних зв'язків неможливо уявити без постатей двох польських учених – проф. Юліана Кшижановського та його послідовниці проф. Гелени Капелусь, які створили один з найбільших фольклористичних осередків Польщі в Інституті літературних досліджень ПАН.

Загалом співпраця фольклористів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України з польськими науковцями почалася з поїздки академіка Максима Рильського до Польщі, де він став почесним доктором Ягеллонського університету за переклади творів А. Міцкевича українською мовою. З кінця 60-х – початку 70-х років ХХ ст. ці контакти набули постійного характеру завдяки завідувачу новоствореного відділу слов'янської фольклористики ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України к.ф.н. В. Юзвенко. Саме тоді розвивалися українсько-польські фольклористичні зв'язки з різними установами ПАН і Польським народознавчим товариством.

Співпраця з Ю. Кшижановським та Г. Капелусь є важливим чинником у співробітництві ІМФЕ ім. М. Т. Рильського з Інститутом літературних досліджень ПАН. Це не тільки період обміну новими книжками між інститутами, а передусім час постійного діалогу щодо важливості здійснення спільних фольклористичних досліджень та збирацької діяльності. У 1963 році Ю. Кшижановський заснував відділ народної літератури в Інституті літературних досліджень ПАН та очолив його. Серед тогочасних співробітників згаданого наукового осередку було коло молодих фольклористів, до якого належали, зокрема, Гелена Капелусь, Ришард Гурський, Ришард Войцеховський, літературознавець Марія Бокшчанін. Із цими дослідниками співпрацювали відомі польські фольклористи Чеслав Гернас, Кшиштоф Вроцлавський, Єжи Бартмінський, Дорота Сімонідес, Діонізіуш Чубаля, Генрика Чайка та ін. Традиції школи Ю. Кшижановського продовжувалися Чеславом Гернасом, який став го-

ловним редактором першого фольклористичного видання «Literatura ludowa» («Народна література»), що його також зініціював Ю. Кшижановський. Це видання до сьогодні виходить у Вроцлаві як орган Польського народознавчого товариства (головний редактор – Йоланта Луговська).

Г. Капелусь (1927–1999) після смерті Ю. Кшижановського продовжила його справу в Інституті літературних досліджень ПАН. Упродовж 1967–1997 років вона очолювала відділ народної літератури згаданого Інституту. Г. Капелусь почала працювати в Інституті ще 1963 року за керівництва Ю. Кшижановського. Від дослідження давньопольської літератури та періоду романтизму Г. Капелусь перейшла до вивчення фольклору, якому присвятила все життя. Співробітниками відділу народної літератури спільно з фольклористами інших польських академічних установ і вишів було підготовлено фундаментальне видання «Dzieje folklorystyki polskiej» («Історія польської фольклористики»). Перший том «Dzieje folklorystyki polskiej 1800–1863. Epoka przedkolbergowska» («Історія польської фольклористики 1800–1863. Докольбергівський період») опубліковано 1970 року за редакцією Ю. Кшижановського. Після його смерті 1976 року було видано другий том «Dzieje folklorystyki polskiej 1864–1918» («Історія польської фольклористики 1864–1918»), у підготовці та розробці концепції якого також брала участь Марія Бокшчанин, яка протягом багатьох років співпрацювала з Юліаном Кшижановським та Геленою Капелусь. Це видання можна зарахувати до найважливіших здобутків польських фольклористів Інституту літературних досліджень ПАН. І нині воно залишається одним з найґрунтовніших у славістичній фольклористиці сучасної Європи.

Гелена Капелусь вважала, що фольклорист обов'язково має працювати в полі, тому особливу увагу звертала на попередній досвід відомих польських народознавців ще XIX ст.,

особливо Зоріана Доленги-Ходаковського та Оскара Кольберга. Не випадково однією з тем тогочасного наукового співробітництва відділу слов'янської фольклористики ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України та відділу народної літератури Інституту літературних досліджень ПАН було дослідження спадщини З. Доленги-Ходаковського, передбачалося її повне опрацювання й видання представниками України, Польщі та Білорусі. Важливою подією стало також видання українських народних пісень із записів З. Доленги-Ходаковського, здійснене О. Деєм з його невідомого рукопису, знайденого на Тернопільщині.

Фольклорне пограниччя стало для Г. Капелусь однією з найулюбленіших проблем у фольклористиці та українсько-польських фольклористичних студіях. Особливе місце в її науковому доробку належить книжці «O turze złotorogim. Szkice folklorystyczne» («Про золоторогого тура. Студії про колядки») (1991), яку нам поталанило отримати з дарчим написом від автора та привезти до Києва. Г. Капелусь була ініціатором спільних українсько-польських досліджень, мріяла, щоб українські томи багатотомного зібрання О. Кольберга колись побачили світ українською мовою. У колі її наукових зацікавлень були україномовні видання Польщі, зокрема газета «Наше слово» з додатком «Наша культура» та альманах «Український календар», де вона неодноразово виступала автором, співпрацюючи з його тогочасним редактором А. Середницьким. Україністична діяльність Г. Капелусь потребує, на нашу думку, додаткового вивчення та окремої уваги, адже факти про її українське походження і зв'язки з українською діаспорою США та Канади майже невідомі широкому загалу.

Слід зазначити, що Г. Капелусь завжди очікувала нових книжок з України, високо поцінювала видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, особливо серію «Українська народна творчість», які стояли на книжкових полицях

її відділу поряд з томами О. Кольберга. Особливо схвальною була думка Г. Капелусь про томи «Весілля» й «Весільні пісні» (упорядник М. Шубравська) і «Прислів'я та приказки» в трьох томах (упорядник М. Пазяк). У задумах дослідниці був проект повного видання праць З. Доленги-Ходаковського в Польщі, Україні та Білорусі за участю науковців трьох країн. В останні роки свого життя дослідниця зацікавилася замовляннями, особливий інтерес виявила до збірника українських народних замовлянь, що його упорядкувала Т. Шевчук, планувала здійснити порівняльне дослідження польських та українських текстів.

Безперечно, Г. Капелусь підтримувала широкі контакти з фольклористами та інституціями багатьох європейських країн. Серед них важливе місце належало, крім України, також Болгарії, а саме зв'язкам з відомим літературознавцем і фольклористом академіком Петером Динековим та доктором Катєю Михайловою. Про авторитет Ю. Кшижановського та Г. Капелусь свідчить їхня багаторічна співпраця з такою поважною європейською фольклористичною інституцією, як «Енциклопедія казки» в Геттінгені (Німеччина), де вони були постійним авторами.

Ю. Кшижановський та Г. Капелусь публікували свої статті на сторінках фольклористичних видань різних країн, таких як «Fabula», «Български фолклор» тощо. Важливим свідченням інтересу до їхньої антології «Sto baśni ludowych» («Сто польських казок») (1957) є переклад згаданого видання болгарською, угорською та німецькою мовами.

Слід зазначити, що жанр казки став одним з найулюбленіших для дослідників. Можна згадати цікаві публікації Г. Капелусь про польські народні казки та казки інших народів, опубліковані в Польщі та Німеччині.

У 1958 році дослідниця займалася реконструкцією відомої праці Ю. Кшижановського, що була втрачена під час німець-

кої окупації. Їй удалось відновити рукопис повністю, додавши до нього нові матеріали, зібрані після Другої світової війни [2, s. 13]. Результатом стала публікація праці «Polska bajka ludowa w układzie systematycznym» («Систематизація польської народної казки») Ю. Кшижановського, друге доповнене й розширене видання якої з'явилося у Вроцлаві в 1962–1963 роках у двох томах. Ю. Кшижановський знайшов відповідники польських казок в інших слов'янських та європейських народів. Г. Капелусь була також науковим редактором монографії Ю. Кшижановського «W świecie bajki ludowej» («У світі народної казки») (1980). Цю працю вчений написав у тяжкі роки німецької окупації та Варшавського повстання, учасником якого він був. На щастя, цей рукопис удалось зберегти. Г. Капелусь – редактор книжки та автор передмови.

Не випадково дослідники народної прози завжди приділяють важливе значення саме текстам, поділяючи казки в свою чергу на народні та літературні. Хоча невідготовлений читач не завжди може їх відрізнити, адже буває, що казковий мотив настільки органічно входить до літературного твору, що його сприймають як народний. Казки як фольклорні твори завжди побутують у різноманітних мовних і текстових варіантах. У Польщі казка – один з найулюбленіших жанрів багатьох письменників – І. Красіцького, Г. Сенкевича, А. Міцкевича, М. Конопницької, В. Реймонта та багатьох інших, які збирали народні казки й обробляли їх для кращого сприйняття читачем, а також намагалися використовувати сюжети багатьох казок у своїй літературній творчості. Тому Г. Капелусь виявляла інтерес і до народних казок, і до творів літературного походження. Тексти польських народних казок представлені у двотомному виданні 1988 року «Księga bajek polskich» («Книжка польських казок»). Перший том – упорядкування, вступ та примітки відомої польської фольклористики незабутньої Гелени Капелусь, другий том – упорядкування, вступ та

примітки Марії Грабовської. Це видання – одне з найповніших у Польщі, воно різнобічно репрезентує польські народні казки. Слід відзначити, що тексти із цього двотомника були перекладені автором цієї статті українською мовою й надруковані окремою книгою «Польські народні казки» 2004 року у видавництві «Етнос» у Києві.

Унікальним енциклопедичним виданням у польській фольклористиці став «Słownik Folkloru Polskiego» («Словник польського фольклору») Ю. Кшижановського (1967). Варто зауважити, що Г. Капелусь опрацювала понад 70 гасел до згаданого видання. В останні роки польськими народознавцями обговорюється проект видання енциклопедії польського фольклору, до якої нині намагається привернути увагу фольклористична комісія, що створена при Польському народознавчому товаристві. Це також була одна з ідей Ю. Кшижановського та Г. Капелусь.

На жаль, після смерті Г. Капелусь було ліквідовано відділ народної літератури, оскільки фольклористика в Польщі не належить до переліку фахових дисциплін. Проте красномовним є свідчення, що до школи Ю. Кшижановського належать відомі вчені, такі як Єжи Бармінський (за його власним ствердженням), а також цілий ряд науковців різних університетів, які свої праці присвятили вивченню джерел і взаємовпливів обох народів.

Учні Гелени Капелусь проф. Анна Енгелькінг та її племінниця доктор Магда Капелусь видали книжку «Fascynacje folklorystyczne. Księga poświęcona pamięci Heleny Kapelańskiej» («Фольклористичні захоплення. Книжка пам'яті Гелени Капелусь»; редактори: М. Капелусь, А. Енгелькінг; 2002 р.), присвячену пам'яті фольклористки, де опубліковано статті її колег із різних країн, спогади та повну бібліографію наукових праць дослідниці [5]. Для нас випала честь також бути запрошеними до авторського колективу цієї книжки.

Цілий ряд студій про Ю. Кшижановського та Г. Капелусть здійснила багаторічна співробітниця Інституту літературних досліджень ПАН, учениця Юліана Кшижановського проф. Марія Бокшчанін. Під її редакцією та за її авторською участю вийшов вагомий збірник «Julian Krzyżanowski. Człowiek i uczony. W stulecie urodzin» («Юліан Кшижановський. Людина та вчений. До сторіччя від дня народження!» (Варшава, 1993)). Г. Капелусть опрацювала й репрезентувала в цьому томі науковий життєпис ученого, М. Бокшчанін представила повну бібліографію його праць. Серед авторів книжки – як члени його родини, так і колеги, друзі, соратники. У праці вміщено статті відомих польських фольклористів і славістів Чеслава Гернаса, Кшиштофа Вроцлавського, Ришарда Войцеховського та Гелени Капелусть. Символічно, що Г. Капелусть представила дослідження Ю. Кшижановського в галузі народної прози [4].

М. Бокшчанін – автор цілої низки статей про Г. Капелусть у різних енциклопедичних виданнях Польщі [див.: 1; 2]. Присвятив їй статтю в журналі «Literatura ludowa» («Народна література») відомий літературознавець і фольклорист Ч. Гернас, з родиною якого дослідниця все життя підтримувала зв'язок [3]. Неодноразово цитували та згадували відомих учених і в українській фольклористиці (В. Юзвенко, Р. Кирчів, С. Грица, Р. Радишевський та ін.).

Традиції та ідеї Г. Капелусть і Ю. Кшижановського в наш час почали відроджувати сучасні польські народознавці та культурологи, які вважають себе послідовниками традиційної фольклористичної школи.

Останнім часом мовиться і про підготовку вибраних праць Г. Капелусть, що, безперечно, стане важливою подією як для польської фольклористики, так і для української.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Bokszczanin M.* Helena Kapelusz (1927–1999) // Słownik badaczy literatury polskiej / red. J. Starnawski. – Warszawa, 2003. – T. 6.
2. *Bokszczanin M.* Helena Kapelusz – badacz polskiego folkloru // *Literatura ludowa*. – 2013. – Nr 2.
3. *Hernas Cz.* Helena Kapelusz (1927–1999) // *Literatura ludowa*. – 1999. – Nr 6.
4. *Kapelusz H.* Dzieje katalogu bajek polskich Juliana Krzyżanowskiego // *Ignis ardens : Julian Krzyżanowski człowiek i uczony. W stulecie urodzin* / pod red. M. Bokszczanin. – Warszawa, 1993. – S. 308–325.
5. *Kapelusz M.* Bibliografia Heleny Kapelusz // *Fascynacje folklorystyczne. Księga poświęcona pamięci Heleny Kapelusz* / red. M. Kapelusz, A. Engelking. – Warszawa, 2002.

SUMMARY

The article deals with the presentation of principles of the folkloristic school of Polish folklore students Julian Krzyżanowski and Helena Kapelusz, as well as with analysing their role in the formation and development of post-World War II folklore studies in Poland. The attention is also paid to scientific relations between the Institute of Literary Criticism of the Academy of Sciences of Poland and the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

It is quite impossible to envisage the development of Slavonic-related folklore studies and Ukrainian-Polish folkloristic relations without considering the figures of two scholars – the Professor Julian Krzyżanowski and his wife, Professor Helena Kapelusz. The aforementioned relations were initiated by the trip of the academician Maksym Rylskyi to Poland. These relations have become permanent since the 1970s thanks to the head of the then newly created Slavic Folklore Department Viktoriya Yuzvenko.

The fundamental two-volume work *Dzieje Folklorystyki Polskiej* (The History of Polish Folklore Studies) prepared and published by mentioned scholars at the Institute of Literary Criticism of the Academy of Sciences of Poland, is so far one of the most notable in Slavonic-related

folkloristics of European countries. Julian Krzyżanowski's *Słownik Folkloru Polskiego* (The Dictionary of Polish Folklore) remains to be an exemplary encyclopaedic edition.

Helena Kapelusz, having continued, upon her husband's death, with his work by becoming the head of Folk Literature Department at the Institute of Literary Criticism of the Academy of Sciences of Poland, initiated the research of the Polish-Ukrainian folkloric borderland by publishing a monograph dealing with interactions within the symbolism of the borderland's Polish and Ukrainian carols. The research also included the publication of Polish folk prose (particularly fairy tales) made by Helena Kapelusz.

The cooperation between Helena Kapelusz and A. Serednytskyi, a well-known Ukrainian figure in Poland, is not investigated yet. It is also worth paying attention to her publications in the newspaper *Nashe slovo* (Our Word), its supplement *The Culture*, and the almanac *Ukrainian Calendar*. It should be also noted her high appreciation of the multivolume edition *The Ukrainian Folk Art* initiated by M. Rylskyi and considered by the Polish folkloristics to be a model for the European science of that time. Particularly approving was her opinion on the volumes *Wedding and Nuptial Songs* arranged by M. Shubravska, as well as on *Proverbs and Sayings* (in 3 Volumes) (compiler – M. Paziak). Among her plans was a project of the complete edition of Zorian Dołęga-Chodakowski's works in Poland, Ukraine and Belarus, with the participation of scholars of the three countries.

Unfortunately, after the death of Helena Kapelusz, Folk Literature Department has been liquidated, as folklore studies in Poland are not included in the list of occupational disciplines. However, conspicuous is the fact that the scientific school of Julian Krzyżanowski embraces such prominent researchers as Jerzy Bartmiński (as is evidenced by himself), as well as a number of scholars of various universities, whose works also dealt with studying sources and interactions of both nations.

Modern Polish ethnologists and culturologists are reviving traditions and ideas of Helena Kapelusz and Julian Krzyżanowski in recent years, beginning with the preparation of a new encyclopaedia of Polish folklore within the framework of the Folkloristic Committee at the Polish Ethnological Society.

Keywords: folklore, folklore studies, history, borderland, relations, Poland, Ukraine.